

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

9
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 464 sahifa, 30-sentyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari
Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning o'rne.....	7
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
Qishloq xo'jaligida sug'orish tizimlari boshqaruvini rivojlantirish yo'llari	11
Mirjamilova Hulkar Nurali qizi , assistent	
Yangi O'zbekiston sharoitida o'simliklar karantini tizimi faoliyatini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish	15
Alimov Murodkosim Achilovich , mustaqil izlanuvchi	
"Yashil iqtisodiyot" da energetika sohasini investitsion holatining statistik tahlili	20
Umarov Faxriddin Umar o'g'li , katta o'qituvchi	
Yoqilg'i-energetika korxonalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsion faoliyatning ahamiyati	26
Ergashev Muhibbek Aslam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Tog'li hududlarda turizm biznesining rivojlanishi	31
Abdovakil Alimov Komil o'g'li , tayanch doktorant	
Ta'lim turizmining nazariy asoslari va O'zbekistondagi tendensiyalari.....	38
Maxmudova Nodira O'ktamovna , tayanch doktorant	
Turizmga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	43
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , tayanch doktorant	
Mintaqaviy investitsion loyihalarning jozibadorligi tahlillari masalalari	46
Davlyatshayev Akmal Ashurmamatovich , dotsent, i. f. n.	
Yashil iqtisodiyotning tijorat banklaridagi ahamiyati va ularning raqamlashuvi	51
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi , dotsent, PhD	
Turizmni rivojlantirishda "Tourism 4.0" konsepsiyasini joriy etish masalalari	57
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Davlat tomonidan qishloq xo'jaligini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish	62
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD; Jabborov Jahongir Abdovohid o'g'li , magistrant	
Перспективные направления "Зелёной химии" для Республики Узбекистан.....	66
Султанходжаев Бахтиёр Забихуллович	
O'zbekistonda transport va logistika sohasini rivojlantirish strategiyasi	73
Usmonov Botir , magistr	
Hududlarda investitsion faollikni oshirishga qaratilgan mexanizmni takomillashtirish	78
Sunatullayeva Shaxnoza Xurshid qizi , tayanch doktorant	
Qurilish tarmoqlarida boshqaruv faoliyatining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili.....	82
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich , PhD	
Connection between interest rate on loans, cash flow and turnover of funds	87
Sharbat Abdullaeva , Professor; Sardor Abdullaev , the applicant	
Econometric Analysis of the Impact of IPO on the Market Capitalization of Companies	92
Shakhzod Saydullaev , PhD.	
Davlat xaridlarini takomillashtirishda byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning mohiyati va zarurligi	101
Raximjonov Kamronbek Ilxomjon o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekistonda to'lov tizimining raqamli transformatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari.....	105
Otamurodov Shavkat Nusratillayevich , i. f. d. (DSc); Eshqulova Nasiba Normo'minovna , o'qituvchi	
Tijorat banki xizmatlarida ta'lim kreditining o'rne va uni takomillashtirish masalalari.....	110
Eldor Uskanov , mustaqil tadqiqotchi	
Korxonaning strategik boshqaruvini takomillashtirish	114
Maxmudov Nosir Maxmudovich , professor; Elmurodov Faxriddin Farxodovich , magistratura tinglovchisi	

Respublikada kichik biznesni moliya-kredit mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlash masalalari.....	120
Ergashev Otamurod Toshtemirovich, PhD	
Mulk iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muammo va yechimlar.....	125
Ermatov Musojalil Komilovich, kafedra dotsenti v. b.; Abdunazarov Oybek Abdumutalibovich, katta o'qituvchi	
Using intelligent and decision support systems for developing University Curriculum: semi-automated need analysis approach.....	132
Abduraxmanov Zafar Batirovich; Ikromov Sayidolim Ismoilovich	
Challenges of Developing a Competitive Environment in the Context of Economic Liberalization.....	138
Akobirova Nodira Najmiddin qizi, asisstant	
Topical Issues of the Development of Recreational-Tourist and Military-Recreational Activities.....	141
Alimova Guzal Alisherovna, PhD in economics, docent	
Kreditlash jarayonlarida xulq-atvor iqtisodiyoti omilini joriy etish istiqbollari.....	146
Jo'rayeva Sevara Zakirovna, mustaqil izlanuvchi (PhD)	
Portfelli xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	152
Kamilova Iroda Xusniddinovna, PhD	
Exploring the Ethical Dimensions of Artificial Intelligence in Advancing Human Rights and Sustainability	156
Matkarimova Gulchekhra Abdusamatovna, Professor	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashning nazariy asoslari.....	163
Maxmudov Rahimjon Xamid o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Barqaror iqtisodiy o'sishga yalpi talab va yalpi taklif omillarining ta'siri.....	170
Nabiyev Ulug'bek Mirodiljon o'g'li, tayanch doktorant	
The potential advantages of implementing the Total Quality Education Management (TQEM) concept	175
Otakulov Makhamadjon, PhD	
Kichik yashil biznesni yanada rivojlantirish imkoniyatlari.....	181
Raximova Kizlarxon Ne'matjon qizi	
Jamg'armalar investitsiyalar manbasi sifatida.....	185
Sadikova Ra'no Abdullayevna, i. f. n., dots.	
Davlat moliyasining moddiy asosini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish	188
Shamsiyev Shuxrat Sayfutdin o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Aholi turmush darajasini oshirishda ijtimoiy himoyaning o'rni	191
Sherjonov Sherjon Alijan o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar to'lov qobiliyatini aniqlashning nazariy-uslubiy masalalari.....	196
Adashaliyev Baxtiyorjon Valisher o'g'li, dekan o'rinbosari	
Kichik sanoat zonalari faoliyatini samarali boshqarish tamoyillari	203
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich, dotsent; Adilbekov Allayar Anvarbekovich, magistrant	
Aholini ijtimoiy himoya qilishda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning o'rni.....	206
Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li, mustaqil izlanuvchisi	
Использование методов управления для повышения эффективности производства на предприятиях.....	212
Алиева Надирахон Абдумаликовна, PhD. доц.; Тлеумуратова Мадинабону Дилмурат кизи, ст. 3-курса	
Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish.....	217
Z. G. Allaberganov, kafedra dotsenti	
Davlat fiskal (byudjet-soliq) siyosatining aholi bandligiga ta'siri va uni takomillashtirish.....	222
Asatullayev Xurshid Sunatullayevich, i. f. n., professor	
O'zbekistonda iqtisodiyot tarmoqlariga raqamli iqtisodiyotni shakllantirish omillari.....	228
Axmedova Yulduz Sunatullayevna, kafedra o'qituvchisi	
Moliyaviy risklarni baholash usullari, boshqaruvdagi yondashuvlari	232
Baymuratova Gulirayxon Tursunbayevna, kafedra dotsenti	

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda biznes jarayonlarini boshqarish	236
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich , mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning ekonometrik modellashtrish ko'rsatkichlari	242
Berdiyev Akram O'ktamovich , mustaqil izlanuvchi	
Innovatsion muhitni shakllanishi va rivojlanishida investitsiyaning zarurligi	253
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida yashil moliyalashtirishning nazariy asoslari va xususiyatlari	258
Botirov Erkinjon Xayitovich , kafedra dotsenti	
O'zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali investitsion salohiyatni oshirish	263
G'aybullayev Odil Baxtiyarovich , kafedra dotsenti v. b.	
Tadbirkorlik subyektlarining innovatsion loyihalarini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish	269
Jubanova Bayramgul Aymuratovna , PhD	
Soliq ma'muriyatchiligi va uni raqamlashtirishni ekspert baholash yo'llari	272
Ibragimov Boburshoh Bohodir o'g'li , i. f. d. (PhD), doktorant (DSc)	
Xalqaro standartlarga muvofiq buxgalteriya outsorserlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilishni takomillashtirish	278
Islomov Alisher Baxtiyor o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	284
Qurbonova Shaxrinnoz , tayanch doktorant	
Yerlarning degradatsiyaga uchrashi va oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar	288
Mamanazarova Nasiba Jo'rayevna , kafedra doktoranti	
Davlat sektorida ichki auditni tashkil etish xususiyatlari	292
Mamirjon Jaloliddinov , mustaqil izlanuvchi	
Финансирование акционерных общества через рынок капитала	297
Муминов Шохжахон Суюнович , ассистент кафедры	
Необходимость развития предпринимательской и страховой деятельности риски на рынке Узбекистана	302
Муютдинов Махмуд Жалелович , независимый исследователь	
Инвестиционная привлекательность как фактор экономического развития страны	307
Назарова Гузал Баходировна	
Tijorat banklarida kreditlash jarayonlarini takomillashtirish masalalari	312
Nozima Abdullayeva , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklarining xizmatlar sohasini kreditlash amaliyotiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili	316
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich , kafedra dotsenti v. b.	
Современное решение, которое положительно влияет на логистические услуги и резко снижает смертность на перекрестках	326
Тажимуратов Умид Рузматович , Бахриев Иброхим Исометдинович , кандидат медицинских наук, доцент; Жуманиёзов Эркин Худойбергенович , кандидат медицинских наук, доцент; Тажимуратов Руздат Отажанович , кандидат медицинских наук, Тажимуратов Абдусами Умид угли , ученик 10 класса	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida dividend siyosati va tendensiyalari tahlili	333
Temirov Abdulaziz Alimjanovich , kafedra dotsenti, i. f. n.	
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан	339
Топилдиев Соҳибжон Раҳимжонович , DSc; Одилова Дилноза Барнаевна , PhD	
Portfelli xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	345
Tosheva Ziroat Aliqul qizi	

Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy jihatlarlari	349
To'rayeva Nafisa Odilovna , mustaqil izlanuvchi	
О достижениях Узбекистана в реализации национальных целей и задач устойчивого развития.....	355
Турсун Мухитович Ахмедов , и. ф. д., проф.; Гавхар Рустамовна Хидирова , докторант, и. ф. ф. д., доц.	
Влияние корпоративного управления в зеленой экономике	359
Уринов Бобур Насиллоевич , заведующий кафедрой	
Ko'chmas mulkni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari.....	366
Fayziyev Farrux Abdullaxojayevich , kafedra dotsenti	
Transport tizimi iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari.....	374
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich , DSc.	
Oliy ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning ayrim fundamental masalalari	382
Xayriddinov Sh. B. , mustaqil izlanuvchi	
Xalqaro raqamli valyuta bozorini rivojlantirish istiqbollari	385
Xolov Nabijon Qaxramonovich , PhD.	
Nodavlat notijorat tashkilotlarning rivojlanishi va hozirgi shart-sharoitlari	391
Xusanov Otabek Nishonovich , PhD, mustaqil izlanuvchi	
Banklarining aktivlarini daromadliligini oshirish yo'llari.....	396
Elbusinova Umida Xamidullayevna , kafedra dotsenti	
Особенности методики проведения аудита затрат на производство.....	401
Хилола Икрамова Ровшан кизи , базовый докторант	
Ta'lim islohotlarining ma'naviyatdagi o'rni	407
Bekdavlat Aliyev	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	412
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , kafedra dotsenti	
Moliyaviy barqarorligi tushunchasining konseptual mohiyati, turlari va asosiy tavsiflari.....	416
Eshquvatov Aziz Baxtiyorovich , mustaqil izlanuvchi	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy axloqiy konsepsiyalaridagi umumiylik va xususiylik.....	420
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , falsafa fanlari doktori (PhD)	
Yer resurslaridan foydalanishning iqtisodiy va huquqiy asoslari.....	424
Abdurahmanova Muqaddas Toxtasinovna	
Стратегии привлечения иностранных инвестиций для содействия устойчивому экономическому росту в Республике Узбекистан с акцентом на инициативы зеленого развития	431
Нилуфар Зикируллаева Дилмуродовна , аспирант	
Bank tizimi barqarorligini oshirishda kredit risklarining ahamiyati va ularni kamaytirish yo'llari	440
Xolmamatov Farhodjon Kubayevich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, professor	
Baholash faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari va uning huquqiy asoslari	446
Bobirjon Aktamov , mustaqil tadqiqotchi	
Suv resurslaridan foydalanishni iqtisodiy boshqarish samaradorligini kompleks baholash uslubiyoti.....	454
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarishni takomillashtirish metodologiyasini ishlab chiqish.....	459
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li	

O'ZBEKISTONDA TO'LOV TIZIMINING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Otamurodov Shavkat Nusratillayevich

Iqtisod fanlari doktori (DSc), Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Iqtisodiyot kafedrası dotsenti

Eshqulova Nasiba Normo‘minovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Iqtisodiyot kafedrası
o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada O'zbekistonda to'lovlar tiziming raqamli transformatsiyaning o'ziga xos xususiyatlari hamda zamonaviy raqamli texnologiyalarning mamlakat aholisi farovonligi o'sishida ahamiyatini aniqlashga qaratilgan. Tahlillar asosida mamlakatda elektron to'lovlar tizimi rivojlanishidagi mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Elektron to'lov, electron to'lov tizimi, P2P to'lovlari, bank kartalari, moliyaviy ilovalar.

Abstract: The article examines the features of the digital transformation of the payment system in Uzbekistan, the importance of modern digital technologies in increasing the well-being of the population. Based on the analysis, scientifically based practical proposals and recommendations have been developed to eliminate existing problems in the development of the electronic payment system in the country.

Key words: Electronic payment, electronic payment system, P2P payments, bank cards, financial applications.

Аннотация: В статье изучены особенности цифровой трансформации платежной системы в Узбекистане, значение современных цифровых технологий в увеличении благосостояния населения. На основе анализа разработаны научно-обоснованные практические предложения и рекомендации по устранению существующим проблем в развитии системы электронных платежей в стране.

Ключевые слова: Электронный платеж, электронная платежная система, P2P-платежи, банковские карты, финансовые приложения.

KIRISH

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, uning hayotimizga tatbiq etilishi xarajatlarni kamaytirib, samaradorlikni oshiribgina qolmasdan, jamiyat hayotida va mamlakat iqtisodiyotida ijobiy o'zgarishlar kasb etmoqda. Xaridor internet orqali o'ziga kerakli bo'lgan turli assortimentdagi mahsulot va xizmatlarni bir vaqtning o'zida tez, oson hamda arzon narxlarda sotib olishi, istalgan AKT vositasi yordamida qulay, yuqori tezlikda hamda ishonchli to'lovlarni amalga oshirib, ko'plab pul mablag'larini tejash imkoniyatini beradi.

Jahon tajribasiga qaraydigan bo'lsak, Xitoyda eng yirik mobil to'lov platformasi Alipayning umumiy foydalanuvchilari 2020-yil oxiriga kelib 711 millionga yetgan (bu mamlakat aholisining deyarli yarmini tashkil qiladi). Yana bir yirik elektron tijorat giganti Taobao hisoblanadi. 2021-yilda Xitoyning onlayn chakana savdodan tushgan daromadi 13,09 milliard yuanga (1,87 milliard dollar) yetdi, ya'ni o'tgan yilga nisbatan 14,1 % ga o'sdi ^[1].

Raqamli tijorat rivojlangan davlatlar bilan bir qatorda rivojlanayotgan mamlakatlarda ham yuqori sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda. Masalan, Keniyada 2019-yil Pandemiya davrida iste'molchilarning mobil ilovalar orqali amalga oshirilgan to'lovlar hajmi taxminan 54 foizga, mobil banking agentlarining soni 19,56 foizga, mobil banking hisob raqamlari soni esa 14,56 foizga oshgan ^[2].

O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot va raqamli to'lovlar tizimini rivojlantirishga doir bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilib, mazkur tizimni rivojlantirish maqsadida ko'plab qilinishi lozim bo'lgan ishlar belgilab berilgan.

Barcha tarmoqlar va sohalarda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish bo'yicha "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi ^[3] hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-noyabrdagi PQ–14-son "Elektron tijorat ma'murchiligini takomillash-tirish va uni yanada rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish to'g'risida"gi Prezident qarori ^[4], O'zbekis-ton Respublikasining 03.02.2020-yildagi 578-sonli "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi Qonuni va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda muayyan darajada xizmat qiladi ^[5].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiy adabiyotlarda ko'plab iqtisodchi olimlar zamonaviy moliyaviy texnologiyalarning aholi iste'moliga ta'siri to'g'risida tadqiqot olib borib, onlayn to'lovlar, internet savdo, onlayn kredit, kabi xizmatlarning rivojla-nishi aholi iste'molining oshishiga olib kelishi hamda bu kam daromadli uy xo'jaliklarida ko'proq kuzatishini aniqlashgan. Jumladan, J. Li, S. Luo, G. Chjou Xitoyda elektron to'lov va uy xo'jaliklari iste'molining ta'sirini o'rganib, elektron to'lov uy xo'jaliklarini ixtiyoriy tovarlarni ko'proq iste'mol qilishga undashi, noqulay ob-havo sharoiti elektron to'lov uy xo'jaligining ixtiyoriy iste'molini sezilarli darajada oshirishi mumkinligini aniqlaydi ^[6].

W. Bian, L. W. Cong, Y. Ji lar esa elektron hamyonlar nafaqat tashqi bank hisoblariga o'tish yo'lini, balki ichki to'lov imkoniyatlarini, shu jumladan, doim mashhur bo'lgan "Hozir to'lash" (BNPL) ni ham ta'minlaydi, ehtimol, naqd pul talab qiladigan iqtisoddan naqd pulsiz jamiyatlarga o'tayotgan mamlakatlar uchun raqamli to'lovlar va FinTech krediti eng katta o'sish va bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan mamlakatlar uchun foydali bo'lishi mumkin deb ta'kidlashgan ^[7].

A. V. Verigina, D. V. Kovallar esa Raqamli infratuzilma elementlari va yangi to'lov mahsulotlari rivojla-nishini ta'minlashda elektron to'lov tizimlarining ta'siri va ahamiyati ortib borayotgani haqida o'z takliflarini aytib o'tgan ^[8].

A. L. Kilay, B. H. Simamora va D. P. Putralarning tadqiqotlarida Indoneziyada elektron to'lovlar va elek-tron tijorat xizmatlaridan foydalanish kichik va o'rta biznes sub'ektlari uchun juda ko'p imtiyozlar beribgina qolmay, elektron to'lov va elektron tijorat xizmatlaridan foydalanishning ta'minot zanjiri faoliyatiga ta'sir qiluvchi uch sabab, ya'ni elektron to'lov xizmatlari, elektron tijorat xizmatlari va ta'minot zanjiri samaradorligi orqali o'lchashni asoslab ko'rsatishgan ^[9].

P. S. Dalton, H. Pamuk, R. Ramrattan, B. Uras va D. Soestlar Keniyadagi kichik va o'rta korxonalar bilan elektron to'lov (elektron to'lov) texnologiyasining biznes moliyasiga ta'sirini baholash maqsadida olib borgan izlanishlari natijasida elektron to'lov va mobil kreditlar kichik firmalarga qisqa muddatli salbiy zarbalarni yengishga yordam berishini aniqlashdi ^[10].

Shuningdek, raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat, online savdo va elektron to'lovlar to'g'risida mamlakatimiz iqtisodchi olimlari va tadqiqotchilarining ham o'z qarashlari mavjud. Jumladan, Fayziyeva M. X ^[11], J. A. Qarshi-boyev va Y. S. Ilxamova ^[12], B. M. Abdumalikov Z ^[13], O. O. Muslimov ^[14], Sh. N. Otamurodov va N. N. Eshqu-lova ^[15], F. B. Xalimbetov ^[16], larning raqamli iqtisodiyot, raqamli to'lovlar to'g'risida tadqiqotlar olib borib, ularning mamlakatimiz iqtisodiyoti o'sishiga ta'siri to'g'risida bir qator amaliy tavsiyalarini berib o'tishgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada elektron to'lovlar tizimi bo'yicha yetakchi mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlarning tadqiqot nati-jalari, xalqaro va milliy statistika ma'lumotlarini taqqoslash, guruhlash, tahlil va sintez, iqtisodiy tahlil, abstrakt mantiqiy tahlil hamda analitik tahlil kabi usullardan foydalanildi. Elektron to'lov tizimi ilovalarining tahlilida Google Play Store ma'lumotlaridan, shuningdek, aholi o'rtasida olingan so'rovnoma natijalari tahlil qilinib, tad-qiqot natijalari asosida sohadagi mavjud muammolarni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

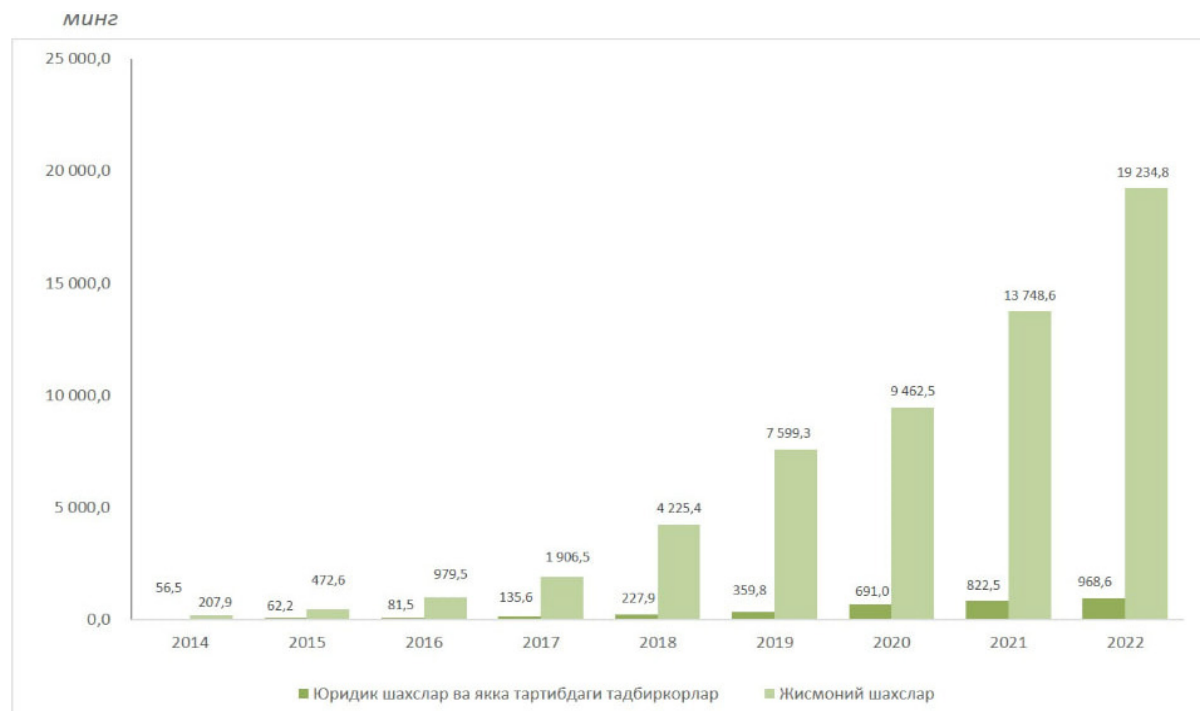
Internetning ommalashishi, online savdo platformalari, elektron do'konlar va marketplayslar faoliyatining ko'payishi natijasida malakatimizda elektron to'lovlarni amalga oshirish muhim masalaga aylandi.

Elektron to'lovlarni amalga oshirish dastlab faqat mobil aloqa xizmatlarini to'lovini amalga oshirish imkonini bergan bo'lsa, hozirgi kunga kelib bundan tashqari, pul o'tkazmalari (P2P), onlayn-do'konlarda tovarlar (xizmat) sotib olish, kreditlarni to'lash, valyuta ayirboshlash, kommunal xizmatlarga to'lovlarni amalga oshirish, soliqlar va jarimalarni to'lash imkoniyati mavjud.

Banklar va to'lov tashkilotlari onlayn-to'lovlarni amalga oshirish mumkin bo'lgan xizmatlar doirasini doimiy ravishda kengaytirib bormoqda. Bular jumlasiga: kredit muassasalar, ta'lim muassasalari, bolalar bog'chalari, barcha turdagi xizmat ko'rsatish sohalari, sug'urta kompaniyalari, sayyohlik agentliklari va boshqalarni misol qilishimiz mumkin.

Bu esa, o'z navbatida masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni oshishiga olib kelmoqda. Banklarning masofaviy xizmatlardan foydalanuvchilari 2018–2022-yillarda sezilarli darajada o'sdi. Xususan, 2018-yilda ushbu xizmatlardan foydalanuvchi aholi soni 4,2 millionni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilga kelib ushbu ko'rsatkich 19,2 millionga yetdi. Shuningdek, banklarning masofaviy xizmatlari tizimidan foydalanuvchi korxona va tashkilotlarning soni 2018-yilda 227,9 mingni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilga kelib 968,6 mingtaga yetdi, ya'ni, 4,3 barobar o'sdi (1-rasm).

Markaziy bankning kliring tizimi orqali 2018-yil mobaynida 5 205,7 mlrd. so'mlik to'lovlar amalga oshirilgan bo'lsa, 2022-yilda to'lovlar summasi 58 688,6 mlrd. so'mni tashkil etgan, ya'ni 2018-yilga nisbatan qariyb 11,3 barobarga ortgan (2-rasm).

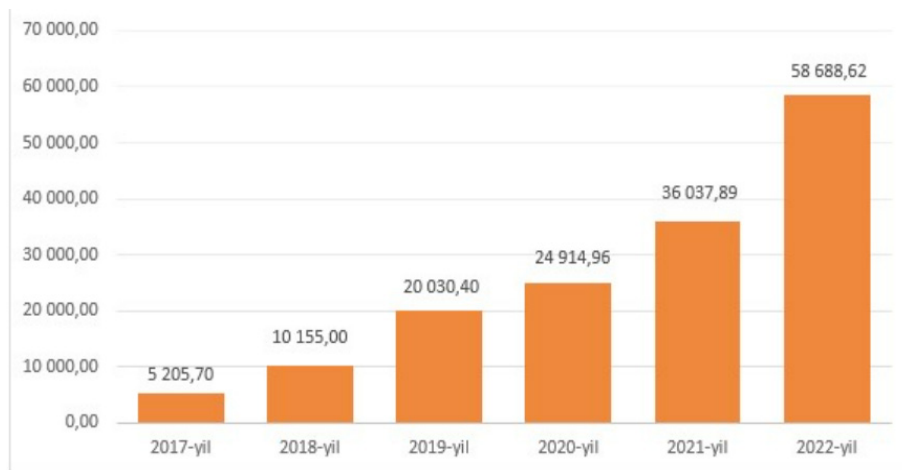

1-rasm: Masofadan bank xizmatlari ko'rsatuvchi tizimlardan foydalanuvchilar soni ^[17]

Hozirgi kunda elektron hamyonlar ochish imkoniyatini taqdim etadigan ko'pgina to'lov tizimlari mavjud.

Elektron hamyonni to'ldirish ikki xil, ya'ni naqd pul (bankomat, bank kassalari, POS-terminal) va naqd pulsiz (HUMO va UZCARD kartalari, bank o'tkazmalari, elektron hamyondan pul o'tkazish va boshqalar) yo'llari orqali amalga oshiriladi.

Mamlakatimizda elektron to'lovlarning rivojlanishi, to'lov vositasi sifatida qulayligi va xizmat ko'rsatish sifati oshib borishi natijasida elektron to'lovlardan foydalanuvchi aholining ulushi ortib bormoqda. Yaqin o'tmishda bank plastik kartalari mijozlar uchun turli noqulayliklar yaratishi, uning to'lov vositasi sifatida turli noqulayliklar keltirishi turli e'tirozlarga sabab bo'lib kelgan bo'lsa, hozirgi kunda ko'pchilik mijozlar aynan ushbu to'lov vositasini ma'qul ko'rmoqda. Ilmiy tadqiqotimiz doirasida aholining elektron to'lovlarga bo'lgan munosabatlari va sohadagi muammolarni aniqlash maqsadida Surxondaryo viloyati shahar va tumanlarida ijtimoiy so'rovnomalar o'tkazildi.

2-rasm: Markaziy bankning hisob-kitoblar kliring tizimi orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar bo'yicha ma'lumot ^[17]

Ishtirokchilarning 88,5 foizi bank plastik kartalariga ega bo'lishgan. Respondentlarning 51,5 foizi bank plastik kartalarini ish joyidan olishgan bo'lsa, 7,1 foizi bankdan kredit olishi uchun, 41,8 foizi esa o'z ehtiyojlari uchun (onlayn xarid, P2P bank o'tkazmalari va boshqa) olishgan ^[18].

Bundan tashqari, tadqiqotda ishtirok etgan respondentlarning 47,8 foizi elektron to'lov tizimi ilovalaridan deyarli har kuni foydalanishgan. 32,8 foizi har kamdan kam foydalanishini qayd etishgan. Shu bilan birga mazkur to'lov shakliga ishonmaydigan (9,8%) va tushunmaydigan (5,0%) respondentlar ham mavjudligi aniqlandi (1-jadval).

1-jadval: Elektron to'lov tizimi ilovalardan foydalanish bo'yicha ma'lumot, (% foizda) ^[18]

Javoblar	Jami	Yosh bo'yicha guruhlar					Ma'lumoti		
		18–25 yosh	26–35 yosh	36–50 yosh	51–60 yosh	60 dan yuqori	O'rta	O'rta maxsus	Oliy
Ha, deyarli har kuni	47,8	53,1	63,3	38,3	38,2	16,7	20,0	40,4	61,2
Ha, kamdan-kam	32,8	32,3	22,2	39,3	36,4	38,9	40,0	39,5	26,6
Yo'q, ishonmayman bu turdagi to'lovlarga	9,8	8,5	11,1	9,3	10,9	11,1	14,3	7,0	9,3
Yo'q, bank plastigi menda yo'q	4,8	3,1	1,1	8,4	7,3	5,6	10,0	7,9	1,4
Yo'q, bu turdagi dasturlarga tushunmayman	5,0	3,1	2,2	4,7	7,3	27,8	15,7	5,3	1,4

Mazkur ma'lumotlarni yosh guruhlar bo'yicha tahlil qiladigan bo'lsak, 26–35 yosh oraligidagi respondentlarning – 63,3 foizi, 18–25 yoshdagilarning – 53,1 foizi to'lov tizimi ilovalaridan deyarli har kuni foydalanilayotganligi ko'rishimiz mumkin. Ma'lumoti bo'yicha tahlilda oliy ma'lumotga ega bo'lgan respondentlarning 61,2 foizi ushbu ilovalardan har kuni foydalanayotganligini o'rta ma'lumotlilarning 15,7 foizi ularga tushunmasligini qayd etganlar.

Aholi o'rtasida elektron to'lov ilovalaridan amalga oshiradigan ommabop to'lovlar sifatida soliq va boshqa majburiy to'lov hamda kommunal xizmatlar uchun to'lovlarni amalga oshirish bilan bog'liq. Ushbu javobni respondentlarning 53,5 foizi belgiladi (2-jadval).

2-jadval: Zamonaviy to'lov tizimlaridan foydalanish maqsadlari bo'yicha ma'lumot (% foizda) ^[18]

Javoblar	Jami	Yosh bo'yicha guruhlar					Ma'lumoti		
		18–25 yosh	26–35 yosh	36–50 yosh	51–60 yosh	60 dan yuqori	O'rta	O'rta maxsus	Oliy
Soliqlar va kommunal to'lovlarni amalga oshirishda	53,5	43,1	57,8	69,2	45,5	43,8	40,0	53,5	57,9
Kredit to'lovlarni amalga oshirishda	31,8	14,6	36,7	40,2	47,3	37,5	22,9	30,7	35,2
Qarindosh va tanishlarga po'l o'tkazishda	41,5	43,1	44,4	41,1	38,2	31,3	34,3	33,3	48,1
Saytlardan mahsulot(xizmat) sotib olishda	20,8	21,5	21,1	17,8	21,8	31,3	14,3	19,3	23,6
Do'konlardan mahsulot sotib olishda	41,5	45,4	31,1	41,1	47,3	62,5	34,3	36,8	46,3
Boshqa	7,3	10,0	6,7	1,9	10,9	12,5	10,0	3,5	8,3

Mazkur to'lovlar barcha yoshlar guruhlarida hamda ma'lumotlar bo'yicha guruhda eng ko'p foydalanilgan to'lov yo'nalishi sifatida qayd etilgan. Shuningdek, keng foydalanilgan to'lovlar yo'nalishi sifatida P2P to'lovlar va do'konlardan mahsulot sotib olish maqsadlarini keltirishimiz mumkin. Yuqorida qayd etilganidek mamlakatimizda P2P to'lovlar jismoniy shaxslar o'rtasidagi mablag' o'tkazishida keng qo'llanilmoqda.

Ushbu ma'lumotlar aholining onlayn to'lovlarga ishonchi oshayotganidan dalolat beradi.

Mamlakatimizda raqamli transformatsiya jarayonlari iqtisodiyotning turli tarmoq va sohalarida, Shu jumladan, tijorat sohalarida ham amalga oshmoqda. Elektron tijoratning internet savdo (internet do'konlar, savdo platformalari), raqamli marketing va elektron to'lov tizimlari kabi sohalarida faol rivojlanmoqda.

O'zbekistonda elektron savdo rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Masalan, aholi onlayn xaridlar uchun telegram botlaridan faol foydalanishadi. O'z navbatida ushbu ilova to'lovlarni amalga oshirish, uning xavfsizligini ta'minlash, hamda rasmiy oldi-sotti bitimlari tuzish imkonini bermaydi.

Buning natijasida, iste'molchilar va sotuvchilar huquqlarini himoyalash, kiberjinoyatchilikning oldini olish masalalarida muammolar vujudga kelmoqda. Bundan tashqari, iste'molchilar faqat kichik xaridlarni amalga oshirishi, kattaroq xaridlar bo'yicha to'lovlarni amalga oshirishida qo'rquv va ishonchsizlik bildirishmoqda. Bu kabi holatlar raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanuvchilarning ko'payishiga salbiy ta'sir etadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mamlakatimizda raqamli transformatsiya jarayonlari iqtisodiyotning turli tarmoq va sohalarida, shu jumladan, tijoratda ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Qisqa muddat ichida aholining elektron to'lovlarga bo'lgan munosabati ijobiy tomonga o'zgarib, elektron to'lovlar tizimidan aholing barcha qatlamlari keng foydalanib kelmoqda.

Hududlarda internetning ishlash tezligi hamda Internetdan foydalanish uchun narxlarning nisbatan balandligi muammolari, axborot texnologiyalari bo'yicha (IT) mutaxassislarning yetishmasligi, AKT vositalaridan foydalanishda aholi savodxonligining yetarli darajada emasligi, elektron savdo va elektron to'lovlarni amalga oshirishda aholi tomonidan ishonchsizlik holatlarining yuqoriligi hamda aksariyat savdo platformalari hamda marketplacelarda to'lov imkoniyatlarining mavjud emasligi va shu kabi boshqa holatlarning mavjudligi

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Jie Li, Yu Wu, Jing Jian Xiao, The impact of digital finance on household consumption: Evidence from China, *Economic Modelling*, Volume 86, 2020. – P. 317–326.
2. Tut D. FinTech and the COVID-19 pandemic: Evidence from electronic payment systems // *Emerging Markets Review*. – 2023. – T. 54. – S. 100999.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-sonli Farmoni. 2020-yil 5-oktyabr
4. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: <https://lex.uz>
5. O'zbekiston Respublikasining 03.02.2020-yildagi 578-sonli "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi Qonuni.
6. Li J., Luo S., Chjou G. Elektron to'lov, tabiiy muhit va uy xo'jaliklarining iste'moli: Xitoyning uy xo'jaligini moliyalashtirish so'rovidan olingan dalillar // *Moliyaviy tahlilning xalqaro sharhi*. – 2023. – T. 85. – S. 102472.
7. Bian W., Cong L. W., Ji Y. The Rise of E-Wallets and Buy-Now-Pay-Later: Payment Competition, Credit Expansion, and Consumer Behavior. – *National Bureau of Economic Research*, 2023. – №. w31202.
8. Веригина А. В., Коваль Д. В. Приоритеты развития электронной коммерции в 2022 году // *Экономика. Налоги. Право*. – 2022. – №1. – 94–104 с.
9. Kilay A. L., Simamora B. H., Putra D. P. The influence of e-payment and e-commerce services on supply chain performance // *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. – 2022. – T. 8. – №3. – P. 119.
10. Dalton PS et al. Electronic payment technology and business financing: a randomized, controlled trial with mobile money // *Management Science*. – 2023.
11. Fayziyeva M. X. Tijorat banklari faoliyatida raqamli texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini baholash istiqbollari // *Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot*, –2023. – №7. – 406–411-betlar.
12. Abdulatifovich Q. J., Saydaxmedovna I. Y. Mamlakatimizda elektron to'lov tizimlaridan foydalanish samaradorligi // *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*. – 2023. – T. 11. – №5. – P. 639–645.
13. Abdumalikov Z. Elektron pullar va ularning bugungi kundagi ahamiyati // *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*. – 2022. – T. 1. – №27. – 63-66-betlar.
14. Olimovich M. O. Hozirgi kunda raqamli iqtisodiyot va elektron tijoratning o'rni // *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*. – 2023. – T. 2. – №19. – 1398–1404-betlar.
15. Otamurodov SH. N., Eshqulova N. N. O'zbekistonda elektron to'lovlar tizimining rivojlanish yo'nalishlari // *Boshqaruv va etika qoidalari onlayn ilmiy jurnali*. – 2023. – T. 3. – №4. – 1–10-betlar.
16. Xalimbetov F. B. Iqtisodiyot va uning tarmoqlarini raqamlashtirish iqtisodiyot sohasiga raqamli texnologiyalarni olib kirilishi // *Scientific approach to the modern education system*. – 2023. – T. 2. – №16. – 122–126-betlar.
17. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy veb-sayti: www.cbu.uz.
18. Mualliflarning Surxondaryo viloyatida o'tkazgan ijtimoiy so'rovnoma natijalari asosida tuzildi.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.